

AKİD

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt: 2

Sayı: 1

Haziran 2019

Doç. Dr. Ahmet DURAN'ın

AZİZ HATIRASINA

akid.aku.edu.tr

dergipark.org.tr/akid

e-ISSN: 2667-4785

AKİD

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of Afyon Kocatepe University Faculty of Islamic Sciences

مجلة جامعة أفیون قوجه تبه كلية العلوم الإسلامية

Cilt / Volume / المجلد: 2

Sayı / Number / العدد: 1

Yıl / Year / السنة: 2019

Kapsam / Scope

İslami ve Dini Araştırmalar / Islamic and Religious Studies

Periyot / Period

Yılda 2 sayı (Haziran – Aralık) / Biannual (June – December)

Yayın Dili / Language of Publication

Türkçe, Arapça ve İngilizce / Turkish, Arabic and English

AKİD (Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi) yılda iki kez yayımlanan ulusal hakemli e-dergidir.

Journal of Afyon Kocatepe University Faculty of Islamic Sciences is a peer-reviewed academic journal published twice a year.

Sahibi / Owner

Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Adına
Prof. Dr. Mustafa GÜLER (Dekan)

Editörler / Editors in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Münir Yaşar KAYA
Arş. Gör. Dr. Faruk E. ORUÇ

Yayın Kurulu / Editorial Board

Dr. Öğr. Üyesi Asuman ŞENEL – Dr. Öğr. Üyesi Emin UZ – Dr. Öğr. Üyesi Ercan ŞEN – Dr. Öğr. Üyesi Ersan ÖZTEN – Dr. Öğr. Üyesi Eyüp KURT – Dr. Öğr. Üyesi Faik AKÇAOĞLU – Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÇAKMAK – Dr. Öğr. Üyesi Mevrure DOĞAN – Dr. Öğr. Üyesi Orkhan MUSAKHANOV

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Abdürrezzak TEK – Prof. Dr. Adem APAK – Prof. Dr. Ahmet Saim KILAVUZ – Prof. Dr. Ahmet YAMAN – Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ – Prof. Dr. Ali YILMAZ – Prof. Dr. Asım YAPICI – Prof. Dr. Bilal SAKLAN – Prof. Dr. Çağfer KARADAŞ – Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK – Prof. Dr. Feridun EMECEN – Prof. Dr. Fikret KARAPINAR – Prof. Dr. Halis AYDEMİR – Prof. Dr. İsmail SAĞLAM – Prof. Dr. Kasım KÜÇÜKALP – Prof. Dr. Kemal ATAMAN – Prof. Dr. M. Emin AŞIKKUTLU – Prof. Dr. M. Hilmi UÇAN – Prof. Dr. Mehmet Emin MAŞALI – Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ – Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN – Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ – Prof. Dr. Nebi MEHDİYEV – Prof. Dr. Orhan ÇEKER – Prof. Dr. Ömer ÇELİK – Prof. Dr. Recai DOĞAN – Prof. Dr. Remzi KAYA – Prof. Dr. Rifat OKUDAN – Prof. Dr. Salih KARACABEY – Prof. Dr. Vecdi AKYÜZ – Prof. Dr. Yaşar AYDINLI – Doç. Dr. Ali ÖZTÜRK – Doç. Dr. Hasan Tefvik MARULCU – Doç. Dr. Hüseyin GÜNDAY – Doç. Dr. Şener ŞAHİN

İntihal Tespit Politikası / Plagiarism Policy

İntihal tespitinde kullanılan özel bir program aracılığıyla makalelerin daha önce yayımlanmamış olduğu ve intihal içermediği teyit edilir.

All articles are checked by means of a program in order to confirm they are not published before and avoid plagiarism.

Adres / Address

A.K.Ü. İslami İlimler Fakültesi Ahmet Karahisari İlahiyat Kampüsü
e-posta: akid@aku.edu.tr

KÖTÜLÜK PROBLEMİ NEDEN İMANA ENGEL DEĞİLDİR?*

Zeki ÖZCAN** - Tuğba ÇAM***

Öz

Kötülük problemi, felsefenin en dikkat çeken problemlerinden biridir. Tanrı'nın sonsuz iyiliği ve sonsuz gücüyle, dünyadaki kötülüklerin bağdaşmaması insanlarda hep bir soru işareti bırakmıştır. Kötülüğün doğal, ahlaki ve metafizik olmak üzere üç genel türü vardır. Kötülüğün her çeşidine karşı Tanrı'yı savunmak için bugüne kadar çok çeşitli teodiseler ve savunmalar geliştirilmiştir. Yine de kötülük probleminin dolayı Tanrı'yı inkar eden ya da O'nun hakkında şüpheye düşen çok insan olmaktadır. Zira, Tanrı'yla kötülüğü uzlaştırma çabası ikna edici seviyeye hiçbir zaman gelememiştir.

Biz, bu çalışmada hem kötülüğün mahiyetinden, kapsamından ve türlerinden hem şimdiye kadar öne sürülmüş güçlü kötülük problemi versiyonlarından hem de bu problemi çözmeye çalışan teodise ve savunma girişimlerinden bahsedeceğiz. Fakat bu çalışmanın asıl farkı, kötülük probleminin neden çözülemediğini belirtmek ve bu problemin iman etmeye engel olmadığını göstermektir.

Anahtar Sözcükler: Din Felsefesi, Kötülük Problemi, Kötülük, Teodise, Savunma, İman.

WHY DOES THE PROBLEM OF EVIL NOT PREVENT FAITH?

Abstract

The problem of evil is one of the most striking problems of philosophy. The conflict between God's eternal goodness and also infinite power and the evil in the world has always left a question mark. There are three general types of evil, natural, moral and metaphysical. To defend God against all kinds of evil, a variety of theodolites and defenses have been made so far. Nevertheless, because of the problem of evil, there are many people who deny or doubt God. For the effort to reconcile God with evil has never come to the convincing level.

In this study, we will talk about the nature, scope and types of evil and the powerful problem of evil problems that have been proposed so far, as well as the herodism and defense attempts to solve this problem. But the main difference of this study is to indicate why the problem of evil cannot be solved and to show that this problem does not prevent the faith

Keywords: Philosophy of Religion, The Problem of Evil, Evil, Teodise, Defense, Faith

* Makale Gönderim Tarihi: 01 Haziran 2019

Makale Kabul Tarihi: 22 Haziran 2019

** Prof.Dr., Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi Anabilim Dalı; Uludağ University, Faculty of Theology, Department of Philosophy of Religion, Bursa, Turkey; zekiozcan52@yahoo.fr; orcid.org/0000-0002-3805-3875

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi Anabilim Dalı; Uludağ University, Faculty of Theology, Department of Philosophy of Religion, Bursa, Turkey; tugmi2@outlook.com; orcid.org/0000-0002-9053-9397

GİRİŞ

Felsefe tarihinin en çarpıcı, en temel ve en büyük sorunlarından biri olan kötülük problemi, düşünce tarihi boyunca çok farklı görüş ve öğretilere sahip pek çok düşünür tarafından sayısız kez tartışmaya açılmıştır. Bu problemin bu kadar çok gündeme gelmesi çok anlaşılabilir. Zira insanlık tarihinin her döneminde çeşitli acımasız kötülükler yaşanmıştır ve yaşanmaya devam etmektedir.

Sınırsız iyi ve sınırsız güçlü olduğunu bildiğimiz Tanrı inancıyla, hayatta sürekli başımıza gelen ya da başkalarının başına geldiğine tanık olduğumuz kötü olayların bağdaştırılamaması sonucunda çoğu insanın kafasında şüphe uyanır ve kişi; kendisini, dünyayı ve yaratılışı sorgulamaya başlar. İnsan, Tanrı'nın ya sandığı gibi olmadığına ya da hiç olmadığına karar verme aşamasına kadar gelebilir.

Kötülük sorunundan dolayı inancı hakkında şüpheye düşen veya tamamen dini inkâr eden ve hayatı bütünüyle değişen çok fazla sayıda insan olmuştur. İmanını korumak için akla dayanarak bu probleme çözüm arayan birçok insan da gelip geçmiştir. Hem inkar edenlerin hem de değişik çözümler getirmeye çalışanların altyapısında, içine doğdukları kültür ve öğretilerin, hayat şartlarının ve mizaçlarının da etkisi vardır. Her düşünür kendi bakış açısıyla sorunu farklı farklı ifadelerle ele almıştır.

Sorunun tarihi çok eskidir fakat tarihte yaşanan bazı büyük felaketlerle bu sorun daha fazla gündeme gelmiştir. Özellikle 18. yüzyılda yaşanan Lizbon depremi ve 20. yüzyılda yaşanan Nazi katliamları, kötülük problemi tarihinde dönüm noktaları olmuştur ve pek çok elit kesimin düşüncelerini ciddi oranda etkilemiştir.

Bu çalışma kötülüğün tam olarak ne anlama geldiğini, kaç tür kötülük olduğunu ve kötülük probleminin hangi düşünürler tarafından nasıl ele alındığını sırasıyla ve detaylı olarak ifade etmeyi amaçlamaktadır.

Bu problem karşısında geliştirilen en meşhur teodise ile savunmalar ve problemi çözmeye girişimlerinin ne kadar başarılı olduğu mümkün merteye aktarılacaktır.

Bu makalenin esas amacı ise kötülük meselesinin çözülüp çözülemeyeceğini tartışmak ve bu problemin, inanç noktasında iman etmeye bir engel teşkil edip etmediğini göstermeye çalışmaktır.

1. KÖTÜLÜK KAVRAMI VE KÖTÜLÜK ÇEŞİTLERİ

1.1. Kötülük Kavramı

Felsefe tarihi boyunca her düşünür, kötülüğü farklı bir şekilde açıklama çabasına girişmiştir. 'Yararsız', 'hoşa gitmeyen', 'acı', 'bilgisizlik', 'adaletsizlik' gibi çeşitli ifadelerle yorumlanmaya çalışılan kötülük sözcüğü; felaket, hastalık, mutsuzluk gibi olumsuzluklar içeren bir anlama da sahiptir. Kötülüğün çeşitli izahlarla ele alınma nedenlerinin başında,

düşünürlerin farklı ahlak öğretilerine sahip olmaları gelir.¹ Mesela, kötülük; eudaimonizm öğretisine göre 'mutsuzluk', utilitarizm öğretisine göre 'yararsız olan her şey' anlamındadır. İnançlı insanlar ise iman ettikleri dinin öğretilerine göre kötülük algılarını oluştururlar.²

Türkçe sözlükte ise "kötülük", ilk anlamıyla kötü olma durumu, kemlik, şer; ikinci anlamıyla zarar verecek davranış veya söz olarak belirtilmiştir.³ Türkçede kötülük daha çok ahlaki anlamda kullanılmıştır. Doğal kötülöklere musibet veya bela denmektedir.

Batı düşünce tarihinde kötülük genellikle ahlaki ve fiziki olarak kategorize edilmiştir. Bunların yanında zihinsel ve ruhsal problemler gibi ara kötülük türleri ile metafiziksel kötülük denilen başka kötülük çeşitleri de söz konusudur. ⁴ Bu kötülük türleri ve aralarındaki farklılıkları ayrı bir başlık altında incelemek yerinde olacaktır.

1.2. Kötülük Çeşitleri

Kötülük, genel olarak Batı felsefesinde deprem, kasırga gibi doğal kötülükler gibi ahlaki kötülükler olarak ikiye ayrılrsa da üçüncü bir tür olarak metafizik kötülüklerden de az çok bahsedilmektedir. Biz burda üç kategoriye de açıklamaya çalışacağız.

1.3. Metafiziksel Kötülük

Birçok düşünür, metafiziksel kötülüklerin diğer kötülüklerin esas sebebi olduğunu düşünmüştür. Bu kötülük, evrenin sonluluğu ve sınırlılığı durumudur.⁵ Ancak metafiziksel kötülüğe inananlar, yaratılmışların yetkinsizliğini kötü olarak görmezler. Aksine onu böyle bir evrenin doğal bir sonucu olarak görürler.⁶

"Metafizik kötülük" ifadesini ilk kez Leibniz kullanmıştır. Özellikle Augustineci gelenekte, ahlaki ve doğal kötülüklerin nedeninin metafiziksel kötülük olduğunu düşünen Leibniz'e bazı Augustineci düşünürler, "eğer yaratılmış bir alem olacaksa sınırlılık kaçınılmazdır" düşüncesiyle karşı çıkmıştır.⁷ Bazı düşünörlere göre ise metafizik dediğimiz kötülükler de aslında doğal kötülüğün bir parçasıdır. Mesela, Mohapatra'ya göre, insan iradesinin dışında ve doğa kanunlarına tabi olduğu için metafizik kötülükler de esasında doğal kötülük türünün kapsamındadır.⁸

1.4. Fiziksel Kötülük

¹ Orhan Hançerlioğlu, "Etik", Felsefe Sözlüğü (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1989), 225.

² Fritz Heinemann, Günümüzde Felsefe Disiplinleri, trc. Doğan Özlem (İstanbul: Ara Yayıncılık, 1990), 344.

³ Türk Dil Kurumu, "Büyük Türkçe Sözlük", erişim: 10 Ocak 2019
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=208199.

⁴ Cafer Sadık Yaran, Kötülük ve Theodise (Konya: Vadi Yayınları, 1997), 25.

⁵ Yaran, Kötülük ve Theodise, 26.

⁶ Yaran, Kötülük ve Theodise, 27.

⁷ Rafiz Manafov, John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 43.

⁸ Manafov, John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise, 45.

Fiziksel kötülükler en genel haliyle doğal afetler, doğuştan veya sonradan oluşan hastalıklar ve ölümler olarak belirtilebilir. Richard Swinburne doğal kötülükleri şöyle ifade etmiştir:“ Doğal kötülüğten anladığım, insanlar tarafından bile bile meydana getirilmeyen ve insanların kendi ihmallerinin bir sonucu olarak meydana gelmesine izin verilmeyen bütün kötülüklerdir. Doğal kötülük, insanlar kadar hayvanlara da ait olan, hem fiziksel acıyı hem zihinsel acıyı içerir; hastalıkların, doğal afetlerin ve insanlar tarafından tahmin edilemeyen kazaların peşinden sürüklendikleri bütün acı izleri bu türdendir.”⁹

Bazı filozoflar fiziki kötülüklerin insan eylemlerinin sonucu olarak Tanrı tarafından verilmiş bir ceza olduğunu düşünürken bazıları da insanüstü varlıkların özgür iradesinin sonucunda bu kötülüklerin ortaya çıktığını savunmuştur. Örneğin, St. Augustine, şeytanın yaratıcısına isyan etmesinden bu yana her türlü sapkınlığı işlediğini düşünerek doğal kötülüklerin de bu durumun sonucu meydana geldiğini düşünmüştür.¹⁰

Genel görüşe göre doğal kötülükler, insan iradesinin dışında, canlıların hayatında ortaya çıkan sorunlar ve olmaması daha iyi olabilecekken olan durumlardır.¹¹

1.5. Ahlaki Kötülük

Ahlaki kötülükler, insanın olumsuz karakter özelliklerinden ve kendisine ve başkasına zarar verici eylemlerinden oluşan bir kötülük dairesidir. Bu kötülük türünde fail tamamen insandır.

Ahlaki kötülükler bazı öğretilere göre fiziki kötülüklerin nedenidir. Mesela, bir deprem olduğunda bu tip öğretilere sahip olanlar, bunun, o toplumda yaşayan günahkarlardan dolayı yaşandığını düşünürler. Fakat çağımızda böyle düşünen insan sayısı azalmıştır.

Özgür irade ve determinizm tartışmalarında da sıkça dile getirilen ahlaki kötülükler, özgür irade yanlılarına göre insanın bilerek ve isteyerek sebep olduğu kötülüklerdir. Determinizm ve mutlak kader inancına sahip olanlara göre ise insanın yapmaktan kaçınamayacağı kötülüklerdir.

2. KÖTÜLÜK PROBLEMİ VE ÇEŞİTLERİ

Kötülük problemini ilk ele alan Epiküros olduğu için bu probleme “Epiküros Bilmecesi” ya da “Epiküros Çıkmazı” da denir. Epiküros, evrendeki kötülüklerin varlığına dayanarak Tanrı’nın evrene müdahale etmediğini ileri sürmüştür. O, kendi ifadesiyle problemi şöyle dile getirmiştir: “Tanrı kötülüğü önlemek istiyor da önleyemiyor mu? O

⁹ Richard Swinburne, Tanrı Var mı?, trc. Muhsin Akbaş (Bursa: Arasta Yayınları, 2001), 87.

¹⁰ Manafov, John Hick’in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise, 41.

¹¹ Manafov, John Hick’in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise, 41.

halde güçsüzdür. O, önleyebiliyor da önlemek mi istemiyor? O halde iyi niyetli değildir. O, hem önlemek istiyor hem de önleyebiliyorsa, nasıl oldu da bu kadar kötülük var oldu?"¹²

18. yüzyıl'da İngiliz filozofu David Hume (ö.1776) sorunu daha net olarak şöyle ifade etmiştir:"O (Tanrı) kötülüğü önlemek istiyor da önleyemiyor mu? Öyleyse O, güçsüzdür. Önleyebiliyor, ama önlemek mi istemiyor? Öyleyse O, kötü niyetlidir. Hem önleyebiliyor hem de önlemek mi istiyor? Öyleyse kötülük nereden geliyor?"¹³

Kötülük problemi daha çok iki çeşide indirgenerek irdelense de aslında üç ayrı problem türünden bahsedilmektedir: Mantıksal kötülük problemi, delilci kötülük problemi ve varoluşsal kötülük problemi. Burada üç ayrı kötülük probleminden de genel olarak bahsedilecektir.

2.1. Varoluşsal Kötülük Problemi

Kötülük probleminin genelde teorik boyutu daha fazla dikkate alınır. Aslında onun gerçek hayat boyutu da dikkate alınmalıdır. Bu bakımdan herhangi bir kötülüğü yaşayan birinin Tanrı'ya ve dünyaya karşı tutumunu değiştirmesi varoluşsal bir kötülük problemi anlamına gelir.¹⁴

Başına gelen kötülüklerden dolayı inançlı birinin teizmi sorgulamaya başlaması veya toptan dini reddetmesi varoluşsal bir sorundur. Jean Paul Sartre, Albert Camus gibi felsefecilerin eserlerinde bunu rahatlıkla görebiliriz.¹⁵

2.2. Mantıkçı Kötülük Problemi

Mantıkçı kötülük probleminde, kötülük ve Tanrı kavramları arasında mantıksal bir çelişkinin olduğu öne sürülür. Genellikle şu akıl yürütme yapılı: İyi bir Tanrı kötülüğü önlemek ister. Her şeye gücü yeten Tanrı bunu yapabilir. Ama kötülük hala vardır. O halde iyi ve her şeye gücü yeten bir Tanrı yoktur.¹⁶

İlk kez Epiküros tarafından formüle edilen bu problem, bazı Fransız ansiklopedistleri, J. S. Mill, F. H. Bradley ve başka pek çok düşünür tarafından da dile getirilmiştir. Çağımızda J. L. Mackie ve H. J. McCloskey gibi isimler bu konuyu tekrar karşımıza çıkarmışlardır.

2.3. Delilci Kötülük Problemi

Problem şöyle ifade edebilir: Hem her şeye gücü yeten hem iyi hem de her şeyi bilen bir Tanrı vardır. Bu Tanrı, daha büyük bir iyilik için bir kötülüğe izin veriyor olabilir. Fakat böyle olmadığı bilinen pek çok kötülük vardır. Bu yüzden zannettiğimiz gibi bir

¹² David Hume, Dialogues Concerning Natural Religion, ed. Henry Aiken (New York: Hafner Press, 1948), 66.

¹³ David Hume, Din Üstüne, trc. Mete Tunçay (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 165.

¹⁴ Yaran, Kötülük ve Teodise, 35.

¹⁵ Manafov, John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise, 49.

¹⁶ Manafov, John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise, 51.

Tanrı'nın varlığında ısrar etmek akıllıca değildir. Burada mesele Tanrı'nın varlığının ihtimalinin az olması ya da makul olmamasıdır.¹⁷

Daha az iddialı olan bu problem için şöyle denilebilir: “Delilci versiyon, tümevarımsal, sonsal (a posteriori) ve kesin kanıtlama iddiasında olmayan (non-demonstravite) bir versiyondur.”¹⁸

Delilci kötülük problemi savunucularına göre dünyadaki gereksiz ve daha büyük bir iyiliğe neden olmayan sebepsiz kötülük örneklerine bakarak Tanrı'nın olma ihtimalinin düşük olduğunu birey kendisi anlamalıdır.

3. KÖTÜLÜK PROBLEMİNİN TARİHÇESİ

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi kötülük problemini ilk formüle eden İlkçağ filozofu Epiküros'tur. M. S. 2. yüzyılda yaşamış Lactantius, meseleyi daha geniş bir şekilde şöyle ifade eder:

“Tanrı ya kötülükleri ortadan kaldırmak ister de, kaldıramaz; veya kaldırabilir, ama kaldırmak istemez; ya da ne kaldırmak ister nede kaldırabilir, yahut da hem kaldırmayı ister hem de kaldırabilir. Eğer ortadan kaldırmak istiyor da kaldıramıyorsa, O güçsüzdür ki bu durum Tanrı'nın karakteriyle uyumsuz; ortadan kaldırabiliyor fakat kaldırmak istemiyorsa, O kıskançtır ki bu da aynı şekilde Tanrı ile uyumsuz; eğer O ne ortadan kaldırmayı istiyor ne de kaldırabiliyorsa, hem kıskanç hem güçsüzdür, bu durumda da, Tanrı değildir; eğer hem ortadan kaldırmayı istiyor hem de kaldırabiliyorsa, ki yalnızca bu Tanrı'ya uygundur, o zaman kötülüklerin kaynağı nedir? Ya da O kötülüklerini niçin ortadan kaldırmamaktadır?”¹⁹

Daha sonra 18. yüzyılda David Hume problemi tekrar formüle eder:

“O (Tanrı) kötülüğü önlemek istiyor da önleyemiyor mu? Öyleyse o güçsüzdür. Önleyebiliyor ama önlemek mi istemiyor? Öyleyse O kötü niyetlidir. Hem önleyebiliyor hem de önlemek mi istiyor? Öyleyse kötülük nereden geliyor?”²⁰

18. yüzyılda yaşanan büyük bir felaket kötülük probleminin ele alınışında tarihsel bir dönüm noktası olmuştur. 1 Kasım 1755 tarihinde yaşanan, 8.9. veya 9 şiddetinde olduğu iddia edilen, tarihteki en şiddetli deprem olarak bilinen Lizbon depreminde yaklaşık 40000 insanın öldüğü iddia edilir. Azizler gününde, kiliselerin dolu olduğu bir saatte meydana gelmiştir. Söylenenlere göre kiliselerde ölmeyenler de devam eden sarsıntılarda çıkan büyük yangınlarda ölmüşlerdir. Limanda bir sığınak arayanları da gelgit dalgaları alıp götürmüştür. Bu felaket aydın kesimi büyük oranda etkilemiştir ve felsefi optimizmin çöküşünde rol oynamıştır.²¹

¹⁷ Manafov, John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise, 56.

¹⁸ Manafov, John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise, 55.

¹⁹ John Hick, Evil and God Love (London: Macmillan, 1985) s. 5'ten naklen; Krş. Orhan Hançerlioğlu, Felsefe Ansiklopedisi : Kavramlar ve Akımlar (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), 3: 330.

²⁰ Hume, Din Üstüne, 165.

²¹ Yaran, Kötülük ve Theodise, 29.

Ne Otuz Yıl Savaşları ne de başka yıkıcı bir olay, onu yaşayanlara, Lizbon depremindeki kadar kavramsal boyutta harap olmuşluk hissettirmemişti.²² Lizbon'da tehdit edilen sadece teologların mucizelere inancı değildi, doğanın kendi mucizesine ilişkin görüşler de tehdit altındaydı. Çağımızda bilimsel olarak yaklaşılan deprem vakası, o dönemde imanı ve ilahi iyiliği sorgulanır hale getirdi. Bilimsel keşiflerle doğanın nasıl işlediği ortaya çıktıkça akla dayalı yapıların geleneğe dayalı olanların yerini almasına ilişkin talep de arttı. Lizbon'dan sonra doğal kötülüklerin ahlaki kötülüklerle bir bağı kalmadığı düşünülmüştür.²³

“Olabilen en kötü dünya” görüşüyle Leibniz'in “mümkün dünyaların en iyisi” görüşüne muhalif olan Voltaire de kötülük felsefesinde adından sıkça söz ettirmiştir. Candide adlı romanında Candide ve yoldaşları çeşitli talihsizliklere maruz kalırlar. Bir de Candide'nin akıl hocası olan ve Leibniz'i temsil eden Profesör Pangloss'un evrenin sonsuz iyiliği görüşüyle yanlış yönlendirmelerini de dahil etmek gerekir. Voltaire, böylece bir gerçeği ortaya çıkarır: Adaletin evrenin düzenine bağlı olduğu tezi makul değildir.²⁴

Lizbon'un ahlaki ve tabii kötülükler arasındaki ilişkiyi ve dolayısıyla inayetin varlığını da yalanladığını savunan Voltaire, ahlaki kötülüklerin esas problem olduğuna inanmıştır. Aynı zamanda o, düşüş mitine inanmaya devam etmiştir çünkü ilk günah fikrinin, insanı diğer öğretilerden daha iyi anlattığına inanmıştır. Ona göre, insanların birbirine yaptıkları, doğanın yaptıklarından daha vahimdir.²⁵

Arthur Schopenhaur da Voltaire gibi kötümser filozoflar kervanına katılmıştır. Daha sonraları ise kötülük problemini en güçlü şekilde dile getiren isimlerden biri John Mackie olmuştur.

Zamanla sorun mantıkçı problemden delilci probleme evrilmiştir. Delilci formülasyonu savunan William Rowe'a göre, evrendeki kötülüğün çeşitliliği ve çokluğu, Tanrı'yı inkâr etmemize yetmese de en azından O'nun var olma ihtimalinin düşük olduğunu gösterir. James Cornman, Keith Lehrer, Edwar Madden, Peter Hare gibi isimler de bu görüşü desteklemişlerdir.²⁶

4. KÖTÜLÜK PROBLEMİNE KARŞI TEODİSELER VE SAVUNMALAR

4.1. Teodise

²² Susan Neiman, Modern Düşüncede Kötülük: Alternatif Bir Felsefe Tarihi, trc. Ayhan Sargüney (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006), 276.

²³ Neiman, Modern Düşüncede Kötülük, 287.

²⁴ Düşünbil Portal, “Tanrıbilim ve kötülük problemi”, erişim: 13 Ocak 2019, <https://dusunbil.com/tanribilim-ve-kotuluk-problemi/>.

²⁵ Neiman, Modern Düşüncede Kötülük, 169.

²⁶ Ferhat Akdemir, Korkunç Kötülükler ve Tanrı (Ankara: Elis Yayınları, 2017), 30.

Kötülükler karşısında Tann'nın adaletini ve haklılığını savunma girişimi anlamına gelen teodise kavramını ilk kez Leibniz kullanmıştır.²⁷

Leibniz'a göre, Tanrı mümkün dünyalar arasından yeterli bir sebepten dolayı bu dünyayı seçmiştir. Bu dünya mümkün olan en iyisidir. Hem çok çeşitliliğe sahip olması hem asgari çareyle azami sonuç sağlaması hem de varlıkların da birbiriyle uyumu buna delildir. Kötülükler, yaratılanın sınırlılığından kaynaklanır ve bazen bütünün iyiliği için kötülük şarttır. Ayrıca, iyilikler sayıca daha fazladır. Ahlaki kötülükler de insanın kendisinden kaynaklanır.²⁸

Bazılarına göre, insanın kendi ahlaki kavramlarıyla Tann'yı yargılaması hadsizliktir. Onu anlamaya çalışmak yerine yüceliği karşısında susmalıyız. John Hick böyle düşünmemektedir. Tann'nın insanlarla ilişisini anlamaya çalışmanın dinsizlik olmadığını savunmuştur. Kutsal metinlerin de çok açık olmasa da üstü örtük teodiselere sahip olduğunu düşünmüştür. Hick, teodisenin pozitiften ziyade negatif bir işlev taşıyarak imana ulaşmayı değil, imanı korumayı amaçladığı görüşünde olmuştur.²⁹

4.1.1. Augustine'ci Teodise

St. Augustine (ö. M. S. 430) tarafından geliştirilen teodise, yüzyıllarca Hıristiyan düşünce dünyasını etkilemiştir. St. Thomas ve John Calvin gibi onu izleyen isimler dışında hala günümüzde bile popüler Hıristiyan cevapların çoğunun altyapısında Augustine'in izleri vardır.

Augustine, kötülüğün iyiliğin yokluğu olduğunu düşünmüştür. Aslolan iyiliktir. Bazı kötülükler de, aslında iyi olan insanların kendi özgür iradelerini kötü kullanmalarından kaynaklanır. Hıristiyan bir düşünür olan Augustine şöyle demiştir: "Bütün kötülükler ya günahdır ya da günahtan dolayı cezadır." John Hick ise Augustine'ci görüşü şöyle eleştirmiştir: "Kusursuz bir yaratık asla yanlış yola sapmaz ve eğer böyle bir yaratık gerçekten yanlış yola saparsa bunun nihai sorumluluğu onun yaratıcısına ait olmalıdır."³⁰

Metafizik kötülüğün, varlığın çeşitliliğinden dolayı kaçınılmaz bir durum olduğunu söyleyen Augustine, alemin hem günah ve cezalarla hem de iyiliklerle dolu olarak mükemmel bir estetik barındırdığını ifade etmiştir.³¹

4.1.2. Irenaeus'cu Teodise

Doğu Ortodoks kilisesinden Bishop Irenaeus'un (yaklaşık 130-202) teodisesine göre tabii evrim yoluyla yaratılan insan, Tanrı'dan bilişsel bir mesafede yaratılmıştır.

²⁷ John Hick, *Evil and the God of Love* (London: Macmillan, 1985), 6.

²⁸ Charles Werner, *Kötülük Problemi*, trc. Sedat Umran, 1. (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000), 30-35.

²⁹ Yaran, *Kötülük ve Theodise*, 81-83.

³⁰ Yaran, *Kötülük ve Theodise*, 93.

³¹ Manafov, *John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise*, 93.

İnsan bu uzaklıktan kaynaklanan bir özgürlüğe sahiptir. Ben- merkezli olan insan, bu zorlu dünyada olgunlaşmaya başlar. Aslında kötülük, bu sebeple Tanrı'nın yaratmasının zorunlu özellikleridir.³²

Irenaesus, insanın Tanrı'nın kendi suretinden yaratılması sebebiyle mükemmel, yaratılmış bir varlık olması hasebiyle de kusurlu bir varlık olduğunu ama akıl ve iradesiyle kendisini mükemmelliğe doğru geliştirebileceğini düşünmüştür.³³

Irenaesus teodisesinden etkilenen John Hick de "ruh yapma teodisesi" ortaya atmıştır. Hick'e göre, hazır olarak iyi yaratılmış insandansa, mücadeleler karşısında kendini geliştiren ve mükemmelleşmeye başlayan insan daha kıymetlidir. İnsanlar belli bir bilişsel mesafede yaratılmasalardı özgür olamazlardı. Ona göre dünya "ruh yapma" yeridir.³⁴ Ayrıca Hick, tamamen kusursuz bir dünyada yaşamış olsaydık amaçsız bir şekilde yaşamış ve hiçbir etik değeri olmayan insanlar olurduk diye düşünmüştür.³⁵

Irenaesus, varlıkların yaratılmış olmalarından dolayı Tanrı'ya borçlu olduklarını ve kendi özgür iradeleriyle çabalamalarının sonucunda Tanrı'nın rahmetiyle insani sınırları aşıp ebedi olma özelliklerini kazanacaklarını iddia etmiştir.³⁶

Bazı insanların karşılaştığı kötülükler karşısında daha da acımasız insanlara dönüşebildiği gerçeğiyle Hick'in görüşünün empirik yönünün zayıf olduğu düşünülmüştür. Madden ve Hare'ye göre bu teodise, "olsa olsa kötülüğün ancak küçük bir miktarını açıklayabilir ve çok fazla kötülüğün sıkça meydana getirdiği karakter zedelenmesini hiçten açıklayamaz."³⁷ Ayrıca kötülüklerden dolayı doğru yolu bulmak yerine imanını kaybeden de çok insan vardır.³⁸

İreneaus'çu teodise, insanın öteki dünyadaki alacağı sonuçların, bütün bu acılara değeceğini savunur. Fakat Madden ve Hare'ye göre, bu nihai ödül için istenen fiyat, adil olmayacak kadar yüksektir.³⁹

4.1.3. Süreç Teodisesi

Alfred North Whitehead ve Charles Hartshorne, Tanrı'nın ibadet edilebilirlik gibi sıfatlarını korumakla birlikte, O'nun diğer sıfatlarında değişiklikler yapmayı düşünmüşlerdir. Bu teodise, hem Tanrı hem de insanlar için değişme, gelişme ve evrim süreçlerinden oluşan oluş felsefesidir. Tanrı'nın değişmeyen asli bir yönü olmakla

³² Yaran, Kötülük ve Theodise, 97.

³³ Manafov, John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise, 110.

³⁴ Yaran, Kötülük ve Theodise, 98-101.

³⁵ Yaran, Kötülük ve Theodise, 102.

³⁶ Manafov, John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise, 117.

³⁷ Yaran, Kötülük ve Theodise, 105-106.

³⁸ Manafov, John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise, 170.

³⁹ Yaran, Kötülük ve Theodise, 107.

birlikte, dünyadaki olaylara mukabelede değişen tarafı da vardır. Bu anlayış, Tanrı'nın gücünün sınırlı olmasına inanarak kötülük problemini çözmeye çalışmıştır.⁴⁰

Süreç teodisesi ilk kez David Ray Griffin tarafından dile getirmiştir. O, varlıkların yaratılmadığını, daha önce de var olduklarını ve bu yüzden kendi güçlerine sahip olduğunu düşünmüştür. Tanrı'nın kötülükler konusunda yapabileceği şeyler bu yüzden sınırlıdır.⁴¹

Sınırlı Kudret Anlayışı: Bu görüşe göre Tanrı'nın gücü zorlayıcı değil, ikna edicidir: Tanrı yaratıkları kötülükten men etmeye çalışabilir, fakat zorlayamaz. Tann kendi kendini sınırlandırmıştır.⁴²

Teistlerin büyük çoğunluğu böyle bir Tanrı anlayışını kabul etmez. "Çünkü gücü sınırlı bir Tanrı'nın, ahlâkî ve dinî şuuru tatmin edemeyeceği açıktır. Gücü sınırlı bir tanrı, belki dünyadaki kötülükten sorumlu tutulamaz; ama sonunda elde edilecek iyinin zaferinden de O'na bir pay tanımak mümkün olmaz."⁴³

4.2. Savunma

Savunma, teodiseden farklı olarak Tanrı'nın amaçlarını anlamaya çalışmaz. Sadece, kötülüğün nedenlerini tahmin etmeye çalışır. Teodiseden bir diğer farkı da savunma, karşısındaki görüşe göre ve ona cevap vermeye çalışmak için ortaya çıkar. Bu yüzden teodise kadar güçlü olmasa da muhalif olunan görüşün hiç de tutarlı gözükmediğini göstermek için etkili bir yaklaşımdır.⁴⁴

Savunmacı görüşlerin en meşhuru "özgür irade savunması"dır. Bu savunma tarihte ilk olarak St. Augustine tarafından geliştirilmiştir. Ama Alvin Plantiga'dan sonra bu savunma Plantiga'yla özdeşleşip onun adıyla anılmıştır. Şimdi onun popüler özgür irade savunmasına yakından bakabiliriz.

4.2.1. Özgür İrade Savunması

Daha çok ahlaki kötülükler karşısında bir cevap niteliğinde olan özgür irade savunması, Tanrı'nın sonsuz iyi ve sonsuz güçlü olmasının bütün kötülükleri ortadan kaldırmasını gerektirmediğini anlatmaya çalışır.⁴⁵

Bu savunmanın teması insana bahşedilen özgür iradedir. İnsan, bu iradeyle kötülükler de sebep olabilmektedir ama iradesiz ve iyi olmaktansa, zaman zaman kötülük de yapan ama özgür iradesiyle iyiliğe ulaşmaya çalışan insan daha değerlidir.⁴⁶

⁴⁰ Yaran, Kötülük ve Theodise, 87.

⁴¹ Manafov, John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise, 88-89.

⁴² Yaran, Kötülük ve Theodise, 88.

⁴³ Mehmet S. Aydın, Kant'ta ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlak İlişkisi (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 179-180.

⁴⁴ Manafov, John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise, 71-72.

⁴⁵ Kollektif, Din Felsefesi El Kitabı, ed. Recep Kılıç, Mehmet Sait Reçber (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 205.

⁴⁶ Kollektif, Din Felsefesi El Kitabı, 205.

İyiliğin bilinmesi için kötülüğün gerekli olduğunu savunan Plantiga, Tanrı'nın bu durumunu güçsüzlük olarak değil mantığa uygunluk olarak düşünmüştür. Özgürlüğü ise bir insanın bir şeyi hem yapma hem de yapmama arasında tercih yapma hakkı olarak görmüştür. Ahlaki kötülükler, insan iradesini kötüye kullandığı için ortaya çıkmıştır. Fiziki kötülükler de insanların daha yüksek ahlaki niteliklere sahip olması için fayda sağlar. Ayrıca doğal kötülüklerden de şeytan ve yandaşları mesuldür.⁴⁷

Özgür irade savunması çoğu insana göre ne kadar tutarlı gözüktüyse de çeşitli eleştirilerden nasibini almıştır. Acılar içinde kıvranan birine böyle bir savunmayla yaklaşılsa onun için ne kadar ikna edici olurdu diyerek eleştiri getirenler olmuştur. Ayrıca bu görüşün, insanı dünyadaki kötülükler karşısında yalnız başına bırakması da eleştirilen diğer bir noktadır.⁴⁸

Önemli bir diğer eleştiri de acıya maruz kalanların genelde kendi özgür iradelerini kötüye kullanmalarından dolayı değil başkalarının özgür iradelerini kötüye kullanmalarından dolayı bu duruma düşmeleridir. Ayrıca doğal kötülükleri çözmeye sadece şeytana rol vermek hem tatmin edici olmayıp hem de düalizme götürebilecek bir husustur.⁴⁹

Mackie, Tanrı'nın insanları bütünüyle iyi yaratıp sadece iyiyi seçebilecek iradeyle de donatabilirdi diyerek bu savunmaya ateist bir şekilde yaklaşmıştır. McCloskey ise, insanın kötüye eğilimli olduğunu düşündüğü için, Tanrı iyiyeye eğilimli insanlar da yaratabilirdi diyerek Plantiga'ya bir başka eleştiri daha getirmiştir.⁵⁰

5. KÖTÜLÜK PROBLEMİ VE İMAN

Düşünce tarihi boyunca en çok tartışılan meselelerden biri olan kötülük problemi, felsefenin en ciddi düğümlerinden biridir ve her dönemde popülerliğini sürdürmektedir. Üzerinde sayısız tartışmalar yaşanmış bu mevzu, insanların dini inançlarını ve hayata bakış açılarını sorgulamalarında en fazla iktidara sahip düşünce problemlerinden biridir. Bu problemi masaya yatıran insanlar ya dinden uzaklaşıp inkârı seçmişler ya şüpheye düşüp belirsizlikte kaybolmuşlar ya da daha fazla dine sarılmışlardır.

Burada önce imanın mahiyetine değinilecek daha sonra kötülük sorunu ve iman arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılacaktır.

5.1. İmana Bakış

İnanç kelimesi sözlükte ilk anlamıyla “bir düşünceye gönülden bağlı bulunma”, ikinci anlamıyla “birine duyulan güven, inanma duygusu” üçüncü anlamıyla “inanılan şey,

⁴⁷ Manafov, John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise, 71-74.

⁴⁸ Kollektif, Din Felsefesi El Kitabı, 205-206.

⁴⁹ Manafov, John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise, 75-77.

⁵⁰ Metin Yasa, Tanrı ve Kötülük, 2. Bs (Ankara: Elis Yayınları, 2014), 64-65.

görüş, öğreti” olarak tanımlanır.⁵¹ Dolayısıyla dini olarak inanç da bir yaratıcıya gönülden bağlanma ve güvenme olarak anlaşılabilir. Yaratıcının varlığını bildiren ve ondan haber getiren kişi olarak da “peygambere güven” bir dine inanmanın en temel sebebidir.

İmanı açıklayan şey güven olduğu için inanç başlangıçta öznel bir kesinlik olarak ortaya çıkar. Bu yüzden inançların ek bir doğrulamaya ihtiyacı yoktur. Zaten “inanıyorum ki, biliyorum ki vs.” gibi ifadeler önerme değil önermesel tutumdur. Önermesel tutumlar da doğrulanamaz ve yanlışlanamaz. Her inanç yeterli nedenle doğar. Peygambere güvenmek kişinin iman etmesi için öznel olarak yeterli bir sebeptir.

Aynı zamanda bir dini inanç; iman eden kişinin ailesinin, çevresinin, içinde bulunduğu toplumun öğrettiği bir gramerdir. İman kültürle ve dille kazanılır.

5.2. İmanın Kötülük Problemiyle İlişkizliği

Tarih boyunca pek çok teist düşünür, kötülük problemini çözebilmek için çeşitli teodiseler ve savunmalar getirmeye çalışmıştır. Fakat hiçbir düşünce, teodise ve savunma yaklaşımı kötülük problemine tatmin edici bir çözüm getirememiştir.

Problemin çözümezliği, sorunu çözmek için bir metodolojinin olmayışından kaynaklanır. Kötülük sorununun akıl ve mantıkla izah bulunamayacak bir problem olduğu kabul edilmelidir. Problemi çözebilmek için elimizde herhangi bir yol bulunmamaktadır.

Tarih boyunca her şeye rağmen bu sorun bir dine inanmaya engel teşkil etmemiştir. Ateizmle kötülük problemi arasında zorunlu bir bağ yoktur. Zira, inanan kişinin iman etmek için kendince yeterli sebepleri vardır. Peygambere güvenmek bir kişi için yeterli bir sebeptir. Din bütünüyle inanç alanıdır. Doğrulanmalara ihtiyacı yoktur. Doğrulanın inanç, inanç olmaktan çıkar. Bilmek ve inanmak arasındaki fark da bunu gerektirir. Dini olarak iman kelimesi, öncelikle Tanrı'nın varlığının ve diğer birtakım dini esasların şeksiz, şüphesiz tasdik edilmesi anlamındadır.⁵² İman kavramı zaten kesin bilgiye ulaşmadığın bir halde bir inanç objesine teslim olmaktır. Dışarıdan bakan bir gözün, birinin imanını tam olarak anlayabilmesi pek mümkün değildir. İman tamamen subjektif kesinlikte bir boyuttur.

İnançta çelişki yoktur. Karşıtlıklar eşit derece gerçektir. Çelişki mantıksal önermelerde olur. Bu sebeple kötülük problemi de inanan için çelişki teşkil etmez. İman eden kişi kötülükleri; inkâr edenler için ceza, inananlar için imtihan olarak görür. İnanan kişi “vardır bir hikmeti” diyerek meselelere bakar. Dinde çelişki olsaydı o dine ilk inananlar da bunu fark ederdi. Zira ilk iman eden kişiler de kötülöklere maruz kalmışlardı fakat onlar peygambere güvenmeyi seçmişlerdi.

⁵¹ Türk Dil Kurumu, “Büyük Türkçe Sözlük”, erişim: 29.04.2019, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5cbe04dee95ae2.79489075.

⁵² Kollektif, Din Felsefesi El Kitabı, 33.

İnanmak, insan doğası için tabii bir durumdur. Dinin iman objesi olan Tanrı, insan zihninin erişebileceği bir boyut değildir. Eğer insanın sınırlı aklıyla ulaşabileceği bir Tanrı olsaydı sınırlı bir Tanrı olurdu ki bu da sınırsız Tanrı anlayışına uymazdı. Akıl, inançların doğruluğunu ispatlamak konusunda son derece yetersizdir. İman eden için yapılabilecek tek şey, imanın güvenli sığınağına dayanmaktır.⁵³ Zira Russel'a göre "inanma, hakkında yeterli ölçüde kanıt bulunamayan bir şeye bağlanmadır."⁵⁴

İman konusunda Pascal, "Kalbin öyle nedenleri vardır ki, akıl bunları bilemez. Bunları binlerce şeyde hissetmişizdir...Tanrı'yı deneyimleyen akıl değil, kalptir. İmanın ne olduğunun cevabı budur: Tanrı kalple hissedilir, akılla değil." demiştir. Martin Luther ise imanı, "görünmeyeni görmek, görüneni ise görmemek" olarak tarif etmiştir. Kierkegaard'a göre sonsuz bir tutku ve bağlantı olan iman, bitmeyen entelletüel çabalarla varılacak bir durak değildir zira bilgi arayışı sonu gelmez bir yoluluktur. Ona göre imana güvenin nedeni, içtenliğin sonsuz tutkusu ve inanma isteğidir.⁵⁵

Sonuç

Felsefe tarihinin her döneminde nerdeyse her görüşten düşünür tarafından sorgulanan, üzerinde uzun yıllar düşünülen, çok çeşitli izahlarla anlaşılmaya çalışılan kötülük problemi, insanın kendisi, yaşadığı dünya ve Tanrı hakkındaki görüşlerini azami derecede etkilemiştir. Sadece din felsefesinin değil, ahlak, ontoloji ve bilgi felsefesi gibi birçok alanında sorunu olan bu derin mevzu, insanların bütün hayatını etkileyerek dini inançları konusunda şüpheye düşmelerine, imanlarını kaybetmelerine ya da inandıkları görüşe daha ateşli bir şekilde bağlanmalarına neden olmuştur. Her düşünürün problemi farklı bir şekilde sunması ya da çeşitli felsefecilerin getirdiği çözüm uğraşlarının birbirinden farklı olması düşünürlerin sahip oldukları kültürel geçmişleriyle de bağlantılıdır. Fakat hepsinde ortak olan nokta, bu dünyada görmezden gelinemeyecek kadar ciddi bir biçimde var olan kötülüklerdir. Kötülüğün yanılısına olduğunu düşünenlerin bile bunu düşünebilmek için kötülüklerle karşılaşmış olmaları gerekir.

Teistler, Tanrı'nın adaletini, iyiliğini ve gücünü ispatlamak için çok mücadele vermişlerdir. Halbuki iman kavramının tamamen akla dayalı olmadığını düşünürsek teist insan, yaşananların bir hikmetinin olduğunu düşünerek inanmaya devam edebilir. Kötülük problemi, dindar insan için bir problem değildir ve mümin kötülüklere kendi inancı çerçevesinden bakmayı tercih eder. İman eden kişinin öznel olarak yeterli sebepleri vardır ve dini önermelerin doğrulanmaya ihtiyacı yoktur. İmanı açıklayan şey güvendir ve inanç bu sebeple kişisel bir kesinlik olarak ortaya çıkar ve şüpheye yer

⁵³ Kollektif, Din Felsefesi El Kitabı, 40.

⁵⁴ Kollektif, Din Felsefesi El Kitabı, 38.

⁵⁵ Kollektif, Din Felsefesi El Kitabı, 41.

bırakmaz. Bu nedenle kötülük problemi gibi problemler imanın önünde hiçbir zaman engel teşkil etmez.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akdemir, Ferhat. Korkunç Kötülükler ve Tanrı. Ankara: Elis Yayınları, 2017.

Aydın, Mehmet S. Kant'ta ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlak İlişkisi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.

Hançerlioğlu, Orhan. Felsefe Ansiklopedisi : Kavramlar ve Akımlar. 9 Cilt. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.

Hançerlioğlu, Orhan. Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1989.

Heinemann, Fritz. Günümüzde Felsefe Disiplinleri. trc. Doğan Özlem. İstanbul: Ara Yayıncılık, 1990.

Hick, John. Evil and the God of Love. London: Macmillan, 1985.

Hume, David. Dialogues Concerning Natural Religion. ed. Henry Aiken. New York: Hafner Press, 1948.

Hume, David. Din Üstüne. Trc. Mete Tunçay. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.

Kollektif. Din Felsefesi El Kitabı. Ed. Recep Kılıç - Mehmet Sait Reçber. Ankara: Grafiker Yayınları, 2014.

Manafov, Rafiz. John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise. İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.

Neiman, Susan. Modern Düşünce Kötülük: Alternatif Bir Felsefe Tarihi. Trc. Ayhan Sargüney. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.

Swinburne, Richard. Tanrı Var mı? Trc. Muhsin Akbaş. Bursa: Arasta Yayınları, 2001.

Werner, Charles. Kötülük Problemi. Trc. Sedat Umran. 1. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000.

Yaran, Cafer Sadık. Kötülük ve Theodise. Konya: Vadi Yayınları, 1997.

Yasa, Metin. Tanrı ve Kötülük. 2. Bs. Ankara: Elis Yayınları, 2014.

Web Adresleri

Felsefe, "Felsefe Nedir, Felsefenin Anlamı Nedir?",
http://www.felsefe.gen.tr/felsefeye_giris/felsefe_nedir_felsefenin_anlami_nedir.asp , (14.01.2019)

Düşünbil Portal, "Tanrıbilim ve kötülük problemi", <https://dusunbil.com/tanribilim-ve-kotuluk-problemi/> , (13.01.2019).

Türk Dil Kurumu, "Büyük Türkçe Sözlük",
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=veritbn&kelimesec=208199 , (10.01.2019).

Türk Dil Kurumu, "Büyük Türkçe Sözlük",
http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5cbe04dee95ae2.79489075 , (29.04.2019)